

Het onderlinge verband tussen klinkende munt, rekeneenheid en rekenmunt

Willy Geets

UITGANGSPUNT

Na de aanschaf van een originele Muntordonnantie van Maria Theresia gepubliceerd te Brussel op 19 september 1749 en van een tarief geheten: “*Tarief van de goude ende silvere specien*” uit 1749, gepubliceerd in Gent bij de Weduwe Petrus De Goesin en Soon, Drucker van Haere Keyzerlyke en Koninglycke Majesteyt, waarin de koers wordt vermeld van de toegelaten muntstukken in de Nederlanden (lees Zuidelijke/Oostenrijkse Nederlanden) “*nauwkeuriglyck gecalculeert tot gerief van het Publiccq in Guldens, Stuyvers, Deniers zoo in Wisselgelt, als Courant; als ook in Ponden, Schellingen, Grooten zoo in Wisselgelt als Courant*”, raakte ik geïntrigeerd door de overvloed aan namen van munten, rekenmunten, rekeneenheden die beide documenten vermeldden.

De ordonnantie ging over het slaan van nieuwe gouden en zilveren munten met vermelding van hun waarden in Gulden en Stuivers Wisselgeld en Courant Geld en handelde tevens over de toegelaten buitenlandse munten met hun respectievelijke waarden. Bepaalde munten uitgegeven door vroegere vorsten zoals Albrecht en Isabella die nog steeds toegelaten waren komen eveneens aan bod. Het tarief compliceerde de zaak door de waarden in Gulden en Stuivers (en denieren) te vervolledigen met de waarden uit te drukken in Ponden, Schellingen en Groten.

Dit alles terwijl het Pond als munt niet bestond, de Groten reeds 200 jaar verdwenen waren, de schelling als klinkende munt wel bestond maar totaal niet in verband kan worden gebracht met de vermelde cijfers. Ik voelde mij verplicht om op te klimmen in de monetaire geschiedenis om de begrippen te achterhalen, de verbanden tussen rekensystemen te begrijpen, de verhoudingen tussen munteenheden te begrijpen en last but not least het soms subtiele onderscheid te maken tussen klinkende munt, rekeneenheid en rekenmunt. In bijhorende tekst is getracht een licht te werpen op wat bij het begin leek op een muntenchaos. Hopelijk geeft deze tekst aan de geïnteresseerde lezer een eerste aanzet tot het begrijpen van ordonnanties, akten, cijnsboeken, Rijksarchiefdocumenten enz.

Karel de Grote en zijn opvolgers staakten de aanmunting van goudgeld en sloegen alleen nog maar kleine zilveren denieren, een naam naar analogie met de veel zwaardere Romeinse denarii. Uit één Karolingisch pond zilver werden 240 denieren geslagen; een aantal van 12 denieren werd solidus genoemd naar de gouden munt die door Constantijn was ingevoerd. Voor een goed begrip, onder de Karolingen bestond er geen klinkende munt die solidus heette. De aanduiding maakte alleen berekeningen met grote aantallen denieren mogelijk. Aldus werd de verhouding gecreëerd 1 lb (Libra of pond) = 20 solidi (schellingen) = 240 denieren (in het Nederlands ook penningen genoemd). Teksten uit de tijd geven in hoofdzaak de Latijnse benamingen afgekort 1 L. = 20 s.(of sol.) = 240 d. (of den.) . Deze denieren zijn eeuwenlang de enige (klinkende) geldstukken geweest die in West Europa werden geslagen, afgezien van enkele uitzonderingen en afgezien van imitaties van Arabische en Byzantijnse goudstukken.

Aangezien vorsten er niet in slaagden een muntmonopolie te handhaven, doken er weldra denieren op van verschillend gewicht en zilveragehalte die men ter onderscheiding noemde

naar de plaats waar ze vandaan kwamen (Tournoois, Troois, Parisis, Keuls, Vlaams/Vlems, enz). De Engelse denieren behielden een goed gehalte en gewicht vanwege de sterke centrale vorstenmacht, vandaar de naam Sterling dat stevig betekent. Ook de Keulse denieren werden tot de zwaardere denieren gerekend.

Op het einde van de 8ste eeuw wogen deze denieren of penningen ong. 1,8 gram ; de 13e eeuwse penningen wogen slechts ong. 0,55 g in onze contreien.

Lodewijk de Vrome. 814-840. Denier.

Muntplaats: Duurstede?

Vz : HLVDOVVCVSIMP

Kz : XPISTIANA RELIGIO

Diam 20 mm ; pos. 3 uur ; 1.7 g ; zilver

Hoewel het gewicht van de denier of penning al lang zodanig was gedaald dat uit één pond zilver veel meer dan 240 denieren werden geslagen werd nog steeds een aantal van 240 gemeenzaam aangeduid als “ *een pond penningen*”, veelal met de toevoeging van de plaats of het type dat aanduidde welk soort 240 penningen men bedoelde. Op dezelfde wijze werd een aantal van 12 penningen van elke soort dan ook aangeduid als een “ *schelling penningen*”.

Zo ontstond de rekeneenheid “*het rekenpond*” van 240 munteenheden en de schelling van 12 munteenheden. Rekeneenheden waren dus geen munten maar veelvoud van munteenheden. Een moeilijk begrip treedt hier op nl. de rekenmunt. De schelling van 12 munteenheden kan bestaan hetzij uit concrete munten en dus klinkende munten (bijvoorbeeld oorspronkelijk de penningen en later zoals verder wordt uiteengezet de groten) hetzij uit rekenmunten. Naargelang de auteur onderscheidt men twee of drie types rekenmunt maar teneinde de zaken eenvoudig voor te stellen kan men zeggen dat volgend onderscheid dient te worden gemaakt: de rekenmunt van het type A die een standaard hoeveelheid zilver (of goud) vertegenwoordigt die niet meer wordt geslagen als klinkende munt maar waarvan de metaalinhoud algemeen bekend is en bleef voortleven als rekenkundig equivalent en de rekenmunt van het type B, een rekenmunt gebaseerd op de metaalinhoud van een courante munt (en dus van een veranderlijk gewicht zilver). De rekenmunt van het type A werd meestal aangezien als “ goed geld”; de rekenmunt van het type B werd beschouwd als het koopmansgeld en het armengeld.

Hier ontstaat het duidelijke onderscheid tussen klinkende munt en rekenmunt. De rekenmunt wordt een referentie standaard waarin de meest uiteenlopende munten en goederen konden worden omgezet.

Ondanks de opleving van de economie in de twaalfde eeuw werden er geen zwaardere munten dan denieren geslagen. Dit gebeurde eerst in de 13de eeuw in enkele Italiaanse steden, in Frankrijk onder Lodewijk IX en daarna ook in onze contreien. De benaming die men daar aan gaf was in Italië “ *Grosso*” (Venetië) , in Frankrijk “*Gros*” (gros tournois) en in onze streken “ *Groot*”. De bedoeling was dat de waarde zou overeenkomen met één solidus (of schelling) dus met 12 denieren. En opnieuw kregen de diverse munten van dit type “ *Groot*” ook

verschillende waarden terwijl het zilveragehalte de neiging vertoonde te dalen. In de 13de eeuw ging men dan in Italië (Venetië en Florence) opnieuw over tot aanmunting van goud. Hoewel de gouden munten beter hun waarde behielden dan de zilveren kwamen vele andere types goudmunten in omloop zodat er een grote hoeveelheid verschillende geldstukken in omloop was en de geldwisselaar niet kon worden gemist.

Tegelijk met de uitbreiding van de geldcirculatie door deze toevoeging van gouden munten trad er ook een wijziging op in het systeem van de zilveren munten: de grote zilveren munten en de traditionele penningen verenigden zich in de 14e eeuw in één systeem. De grotere zilverstukken werden standaardmunt en de penningen werden pasmunt. Door de economische opbloei van Vlaanderen, maakt het zich los van de Franse groot en brengt de Vlaamse groot uit (Leeuwegroot)

Lodewijk van Male. 1346-1384. Leeuwegroot of Groot Compagnon.

Muntplaats: Gent, Brugge, Mechelen

Vz: MONETA FLAND

Kz: BNDICTV SIT NOME DNI NRI DEI IHV XPI
LVDOVIC' COMES

Diam 27 mm ; pos. 5 uur ; 3,3 g ; zilver

Ref: Gaill 219; VH G2596

De Groot werd voortaan de basis van het muntstelsel; de onderverdeling in 12 penningen werd behouden hoewel penningen niet meer werden geslagen. Halve penningen of mijten (oorspronkelijk obolen) van 1/24 groot werden wel geslagen. Aldus werd als rekenmunt de Groot gebruikt en men noteerde in de boekhoudingen niet meer ponden penningen maar in ponden groten of ponden Vlaams (of Vlems). Twaalf groten was een schelling groten Vlaams en één £ Vl. was 240 gr Vl. of 20 s. Vl.

Zeer snel werd de Vlaamse Groot de grondslag van het muntstelsel in de meeste Nederlandse gewesten.

Het tekort aan voorraad edel metaal en de voortschrijdende inflatie in geheel

West-Europa maken dat in de tweede helft van de 14e eeuw de waarde van de Vlaamse Groot daalt en men besluit over te gaan tot het invoeren van de dubbele groot die later de naam Stuiver krijgt.

Lodewijk van Male. 1346-1384. Dubbel Groot Botdrager of Plak
Muntplaats: Mechelen

Vz: LUDOVICVS DEI GRA COMES Z DNS FLANDRIE

Kz: BENEDICTVS QUI VENIT IN NOMINE DOMINI
MONETA DE FLANDRIA

Diam 32 mm ; pos. 7 uur ; 4,1 g ; zilver

Ref: Gaill 224

Onder de Bourgondische periode wordt overgegaan tot het slaan van dubbele groten of Drielanders en later Vierlanders genoemd en diende als eenheidsmunt voor Brabant, Henegouwen, Holland en Vlaanderen. Deze Vierlander wordt Stuiver genoemd en was het 20e deel van de gulden, in oorsprong een gouden munt.

Philips de Goede. 1434-1466. Dubbel Groot Vierlander.
Muntplaats: Brugge

Vz: PhS DEI GRA DVX BVRG Z COMES FLAND

Kz: MONETA NOVA COMITIS FLAND

Diam 29 mm ; pos 5 uur ; 3,3 g ; zilver

Ref : VG-H 9-2

Vanaf de Bourgondische hervorming tot in het midden van de 16de eeuw is er nauwelijks sprake van verlaging van de muntwaarde. Het gemiddelde gewicht van het omlopende geld verlaagde langzamerhand .

Het is Karel V die de lichte gouden Karolusgulden introduceert van 20 stuiver. Zijn bedoeling was om het voornaamste geslagen geldstuk in waarde te doen overeenkomen met de meest gebruikte rekeneenheid m.n. de gulden van 20 stuivers of 40 groot Vlaams. Later introduceert hij ook de zilveren Karolusgulden. Aldus was één Pond Vlaams gelijk aan 6 Gulden of 240 Groten.

Karel V. 1506-1555. Karolusgulden (Zilver).

Muntplaats: Antwerpen

Vz: CAROLVS DG ROM IMP HISP REX
Kz: DA MIHI VIRTUTE CON HOSES TVOS

Diam 34 mm ; pos. 9 uur ; 23 g ; zilver

Ref: VG-H 188-1

Wanneer de Vlaamse Groot (en de Brabantse) bij het courant geld vervangen wordt door de gulden en de stuiver wordt de Groot Vlaams (en de Groot Brabants) de rekenmunt. Karel V verplichtte zijn administratie te rekenen met de Karolusgulden maar dit bracht moeilijkheden mee aangezien in Vlaanderen de stuiver 48 mijten telde en in Brabant 72 mijten.

De gulden van 20 stuivers werd eveneens aangeduid als een Pond van 20 schellingen Artesisch of Artoois: de stuiver is dan gelijk aan één schelling Artesisch of Artoois en onderverdeeld in 12 denieren of penningen Artesisch. Graag verwijs ik hier naar het werkje van K. Lemmens, gepubliceerd in het EGMP jaarboek van 1998 onder de titel “ *Rekenmunt en courant geld*” waarin onder het hoofdstuk “*Rekenmunt*” een poging is gedaan om alle muntverhoudingen weer te geven. Dit overzicht is een nuttig hulpmiddel om enig inzicht te verkrijgen in dit kluwen van namen.

De rekeneenheden Ponden, Schellingen en Groten Vlaams hebben zich nog lang hardnekkig gehandhaafd. Ter illustratie , een uittreksel uit “ *Tarief van de goude ende silvere specien*” uit 1749, gepubliceerd in Gent bij de Weduwe Petrus De Goesin en Soon, Drucker van Haere Keyzerlyke en Koninglycke Majesteyt , waarin de koers wordt vermeld van de toegelaten muntstukken in de Nederlanden (lees Zuidelijke/Oostenrijkse Nederlanden) “ *nauwkeurighlyck gecalculeert tot gerief van het Publiccq in Guldens , Stuyvers, Deniers zoo in Wisselgelt, als Courant; als ook in Ponden, Schellingen, Grooten zoo in Wisselgelt als Courant.*”

